

ДАРХАД ЯРУУ НАЙРГИЙН ОНЦЛОГ

Д.Батжаргал
/МУИС/

Яруу найраг гээч гэнэт асгаран буух тэнгэрийн хур лугаа адил. Талд нумран татах солонго лугаа үзэмж төгс. Гайхамшигт сэтгэл хөдлөлийн урлаг. Яруу найрагч Б.Мягмаржавын шүлэг онгод, цуурай, агсамнал бардамнал ихтэй юм.

*...Тэнгэр эцгийн хурц хөх хадуур
Тэнхээ заан эргэлдэж
Торгон ирэнд нь өвс ногоо өртөх шиг
Тоолиггүй олон ургаа модод хиаран
Уруугаа харан урсаж
Амь эрсэн үндэс нь шороотой хөрсийг базаж
Олон моддын хугараан
Орь дуу тавих нь
Чихэн дээр буу тавихаас нааш
Чимээ эс дуулдана
Арсайн гол үерлэж байна
Ай саваа нэг цэвэрлэж байна /“Нүүнэ” 15-69/*

Энэ нь дархад бөөгийн онгод шиг, Ардын уран зохиолч Ш.Сүрэнжавын нэгэнтээ хэлсэнчлэн “Найргийн онгод орсон үед шүлгийн мөрүүд тэнгэрийн гараар бичигддэг”¹ гэсэн тэр санаа гарч байна. Ийм шүлэг яруу найргийн түүвэрт олон бий.

Яруу найраг бол толгой холбосон үгсийн цуваа биш. Мөн цагаан магтаал, цэцэрхэл, сайхан ерөөл ч биш юм. Ойлгомжгүй хэлцийн бөөгнөрөл, хэт бодлогошрол, ганган үгсийн цуглуулга ч биш. Сэртгэхийлгэх уран санаа, харанхуйд гялсхийн зурсхийх оч цахилгаан, мэлсхийн ассан гэрэл юм. “Долоон сарын цас” /2001/ номд

*Уруулын будагтай самрын ясыг
Удаан ажвал
Би өөрөө байлаа /72 дугаар тал/
Нартай бороо ширүүн хэдий ч
Дусал бүр нь
Сүүдрээ онодог /74 дүгээр тал/
Толгойгүйдээ би малгайгүй явдаггүй
Тогосны өд ч бай тоож би өмсөхгүй
Тэргүүн дээр минь өнө мөнхөд орших*

¹ Д.Батжаргал “Шүлэг яаж бичих вэ?” Уб, 2005,

Тэнгэрийг би дуртайяа өмсөж явдаг /51 дүгээр тал/

Хар ярианы хэлээр бол “Овоо онгирч байгаа биз” Гэхдээ зөв. Яруу найрагчид аархал бардамнал байж гэмээ нь, өнөөгийн биднээс арай өөрөөр харж, сэрж, мэдэрч гэмээнэ сая сайн шүлэг бичнэ. Тэрнийг нь бид уншиж хөөрнө. Нацагдоржийн шагналт яруу найрагч А.Эрдэнэ-Очир “Манай хүний яруу найраг уулсын эрмэг салхины эрч гогцоотой, цэнхэр хотгорынхоо намуун сэвшээ шиг хөг аялгуутай заримдаа хачин энгийн тод борог зурагтай, эмзэг болоод цөлх ухаантай байдаг юм. Яруу найраг сэтгэл оюуны алсад их ачаатай, тэр нь холоос бараатай найрагч даа”² \Б.М-15-521\ гэж үнэлсэн нь сэтгэл их ойртож цаад цар хүрээгий нь харсан хэрэг.

Нэг үгээр хэлбэл тэрхүү бардамнал дотор, аархал дунд нь уран санаа, эрч хүч, хөдөлгөөн хэмнэл яваад байгаа юм. Манай уран зохиолын нэрт судлаач профессор Д.Галбаатар “Үг үгийн салхи нийлж найруулга бүтдэг” \МУИС. Утга зохиол урлаг судлалын тэнхим. 2014.04.09\ гэж хэлсэн. Тэгэхээр эрч хүч гэдэг үгийн сонголт. Яруу найрагч Бороохойн Батхүү нэгэнтээ “Бэгзийн Явуухулан “Дуулим” гэдэг үгийг Монголын яруу найрагт оруулж ирсэн. Тэр нь эргэлтэд олон найрагч хэрэглэх болжээ” \2015.06.18 Пүрэв гариг. МУИС\ гэж саяхан ярьсан билээ. Тэгвэл яруу найрагч Б.Мягмаржав олон шинэ үгийг оруулж ирсэнээрээ гавьяатай найрагч аа.

*Амьдрал бүрэлдүүлснийхээ төлөө
Ад үзэгдэн оддын дунд ганцаардаж
Зодуулж хашраагүй дэлхийн
Зоо нуруун дээр
Гүвдрүү болон тогтсон
Гүргэр хөх уулс минь /Б.М-15-33/*

Ийм үгсийг хэд хэдээр олж болно. “Оргомчилмоор”, “багар мод”, “гүвдэж” гэх мэт эртний монгол хэлний болон нутгийн аялгууны сайхан сайхан үгс зөв газраа байраа олоод хэрэглэгдэхээр яруу найргийг хүчтэй сонсголонтой болгож байна. Үүнд, дархад ардын дууны нөлөө, аман билгийн ач тус үлэмж бий. Яруу найрагч өөрөө ч үүнийгээ мэдэрч шилмэл шүлгийн түүврээ 2007 онд “Дархад яруу найраг-1” гэж гаргаж байсан юм. Тиймээс Мягмаржавын яруу найргаас дархад ардын дууны сайхан дүрслэл нэвт шувт харагдана. Дархад дуу цэцэн үгтэй оновчтой хэллэгтэй. “Тайгыг түнхэлж ирсэн морийг минь бодоортой хоё”, “Хоёр Логшийн өвсийг холин иддэг шаргал маань” гэх мэт.

Аль ч яруу найрагчаас төрөлх нутаг ус нь харагддаг. Тэгвэл Хөвсгөлийн хөх тайгын эрхэм “дууч”-ийн бүтээлээс нэрстэй хүрэн тайга үнэртэж, ногоон навчин дээр сувдран тогтсон долоон сарын цас харагдаж, хүн байтугай үнэг төөрөм балар шигүү хөвч сарьдаг, зүрх муутай хүн явах нь битгий хэл сонсуут толгой нь эргэж унамаар ганц хүний цайвар, хальт гишгэсэн чулуу харанхуй хясаа руу бөмбөрөн өнхрөх боом хавцал элбэг үзэгдэнэ. “Хачимын боом” \Б.М-15-51\ шүлэгт,

*Тэнгэр гэмээнэ хаяагаа мартсан
Далай гэмээнэ хөвөөгөө мартсан
Уул гэмээнэ хормойгоо мартсан
Мартсанаар дүүрэн энэ газар
Мартагдахгүй ...*

Албархсан, дургүй хүргэсэн аймгийн төлөөлөгчийг уйлуулаад мөлхүүлж

² Б.Мягмаржав “Нүүнэ” Уб, 2015, 521 дүгээр тал

байсан газар дархад нутагт олон бий шүү дээ. Тэдгээрийн нэг дүр зургийг найрагчийн бичжээ.

Түүний бүтээлд эсрэгцэл, харьцуулал, эерүүлэл, ихэсгэл, багасгал зэрэг үгийн хөдөлгөөн сайн, дүрслэх яруу хэрэглүүр баян. “Уулан дээрээс” шүлэгтээ уул өөд өгсөх тусам хир буртагнаасаа салж, арц сэнгэсэн салхиар нь амьсгалж явахдаа цэвэршин, уушгин дотроо сан тавиулан ариусаж бодол гуниг бүрээ гээн гээсээр

Өндөр хар уул өөдөө

Өгсөж явахдаа чөтгөр байдаг

Буурал их уулсынхаа өврөөс

Буцаж явахдаа би бурхан болдог гэж бичсэн байна.

Энд өндөр уул гэдэг хүний адыг гүвж, амьсгалыг сэлбэж хийморь сүлдийг сэргээдэг өнө эртний ойлголтыг тодорхойлон тунхаглаж байгаль ертөнцийн жам, уялгатай хүйн холбоотой хүний гэрлэн бие, гэгээн орчныг эх нутаг нь ариусган авч явдаг дам холбоог ойлгомжтой илэрхийлсэн байна.

Мөн нэгэн нэргүй шүлэгтээ орон хотод харанхуй шөнө ганцаар явахад машины чарлаан, нохдын хуцалт, хүнтэй таарах нь аймшгийн ад байдаг бол хөдөө хээр бүрхэг шөнөөр ганцаараа явахад малын чимээ, хүний дуу, нохойн хуцалт авралын од болдог зэрэг хотжил, нүүдэлчдийн эрс тэс ялгааг цөөн үгэнд ялгаруулан зурж, хүн хүнээсээ айж биргэж явах ямар ёрын цаг ирснийг харьцуулан үзүүлсэн байна. Ийм жишээ олныг олж болно.

Мягмаржав найрагч маань эргэцүүлэл бодомжоо үгийн хээ хуар өнгө будгаар далдлан бүрхэгдүүлж будлиу, туршлага муутай зарим шүлэгчин шиг орооцолдсон, ээдэрч гогцоорсон тийм утга гаргаж ирдэггүй, түс тас шуудхан хэлдэг үгийн туурвилч юм. Энэ нь анхны номноосоо тод харагдана. Редакторын тодорхойлсноор 1995 онд “Цэнхэр хотгор” ном гаргахаар зэхэж байснаа чамлан илүү чангаруулж зургаан жилийн дараа буюу 2001 онд “Долоон сарын цас” нэртэй анхны номоо гаргасан байна. Энэ номын төгсгөлд “Дэлхий ертөнц хэний шидсэн чулуу вэ? Дээр нь биднийг суулгах гэж хэн анх сэдсэн бэ?...” гэж эхэлсэн нэг шүлэг бий. Бодлогошрол цааш гүнзгийрч

Ямар нэгэн газар дээр өндөг шиг бяц унах уу

Явсаар байх мөнх биет гэж байх уу

Үүрдийн болоод өөрийн юм шиг бид энд новирсоор байх уу

Үгүй бол яах вэ?, мэдсэн нь дээр үү, мэдээгүй нь дээр үү /Б.М 01-78/

хэмээн 1999 онд бичиж байсан бол яван чангарч илүү урнаар эргэцүүлэх болсон нь найрагчийн эрийн цээнд хүрсний нотолгоо.

Хорвоо хэмээх энэ пянзыг

Хэн гээч нь мөнхөд эргүүлж

Ховилоор нь гүйх зүүний оронд

Хонгорхон зүрхийг минь тавиа вэ

Эхлэл төгсгөлгүй энэ гаж симфоныг

Эгэлхэн зүрхээ элээж дуулуулсаар

Эцэс нэгэн өдөр дуусахын цаг дор

Энэ ертөнц юугаа сонсох бол?

Ер бусын уран ахиц дэвшил бардамнал харагдаж байна. Бас орчлон хорвоогийн онон баригдах нь үгүй зүй тогтол, хүмүүний амьдралын хөдөлгөөнт

ёс, яруу найрагчийн эмзэглэл, бусдын хувь заяаны төлөө дуусдаг төгсгөл, дараа нь харамсдаг халаглал хүртэл мэдрэгдэж байна.

Мөхөл нь үгүй гэгээн наранд хамгийн ойрхон атлаа

Мөсөн дуулгат оргилд нь цасан шуурга исгэрэх

Хорвоог шарах нарнаас хамгийн хол атлаа

Хонхор хөндий талд нь цэцгэн сондор давалгаалах

Энэ хэний сэдэл вэ?

...Үдшийн тэнгэрт далайсан балт сүхэн сарыг

Үелзүүр нандин долгион дээрээ мөнгөн туулай шиг дэгдүүлж

Агшаан сунган хэдэнтээ хувааж гурил мэт дураар элдэх

Ариун усны хувилгаант чанарыг альхан талаас нь бод гээ вэ? /Б.М -15-151/

Яруу найргийн “Болор цом”-ын тэмцээнд шандастай, авьяастай, тэнхээтэй найрагч гэдгээ олон удаа баталж тэргүүн шагнал хүртсэн найрагчийн бүтээлүүдээс МААЗ-ын туульсын бяд тэнхээтэй дайчин дүрслэл, яруу найргийн уян нарийн торгон мэдрэмж аль аль нь харагдана.

Зандан эрхи шиг хүрэн тэмээд

Эрхий долоовор ууланд нүүнэ

Загасны нүд шиг тунгалаг хөсөг

Элэг зүрхний чанад нүүнэ / “Нүүнэ” номын 23 дугаар тал/

Хажуугаар дэгдэх хүүхдийн хөлнөөс өвсний шүүдэр харваж

Ханын нүдээр орж ширмэл тойруулга чийгтэх нутаг

/"Нүүнэ" номын 113 дугаар тал/

Цэнхэр хотгор нутаг минь

Цэцгэн жүнз л тулгаа даа / “Долоон сарын цас” номын 10 дугаар тал/

Монголын их яруу найргийн олон хөг эгшиг урсгал дунд “Дархад яруу найраг” гэсэн нэгэн шинэ өнгө аяс нэмж, ямар энтэй, ямар түвшин, ямар онцлогтой яруу найраг байхын анхны түвшин тогтоосон хүн бол яах аргагүй Батгөрийн Мягмаржав юм. Зөвхөн төгсгөлд авсан хэдхэн шад дотор дорнын их найрагч Д.Нямсүрэнгийн “Цэцгэн дунд хөлөө өргөөд солонго адил зогсож байгаа марал буга”, судлаач А.Мөнх-Оргилын цохон тэмдэглэсэн “Хаан жүнз шиг алтрах бэлхүүс”³ гэсэнтэй эн зэрэгцэх шинэлэг содон дүрслэл олон бий. Энэ нь туурвил зүйн ур чадварын томоохон илэрхийлэл юм.

НОМ ЗҮЙ

1. Д.Батжаргал “Шүлэг яаж бичих вэ?” Уб, 2005
2. А.Мөнх-Оргил “Шүүмжлэлт сэтгэлгээний эрэл” Уб, 2009
3. Б.Мягмаржав “Нүүнэ” Уб, 2015
4. Б.Мягмаржав “Долоон сарын цас” Уб, 2001

SUMMARY

B.Muyagmarjav who is a poet and the real man who added darkhad poetry in the Mongolian poetry with its many currents. He wrote many poems with rhetorical device, artistic conception and correct words like darkhad songs and Mongol shamanist incantation.

³ А.Мөнх-Оргил “Шүүмжлэлт сэтгэлгээний эрэл” Уб, 2009, 145 дугаар тал